

Denne artikkelen ble publisert i 1971 i *Prismet*, 22, 44-49. Den har utgangspunkt i *Forslag til Normalplan for Grunnskolen*, avgitt 29. mai 1970. Normalplanutvalget av 1967 hadde Hans-Jørgen Dokka som leder. Dokka-utvalgets forslag dannet utgangspunkt for *Mønsterplan for Grunnskolen: Midlertidig utgave 1971* og dermed også M74.

Grunnskolens verdigrunnlag

Av Stein Wivestad

Artikkelen presenterer noen tanker jeg har tumlet med om hva et verdigrunnlag er og hvordan det bør fungere rent generelt. Dette forsøker jeg å applisere på barneoppdragelsen, og tar konkret utgangspunkt i en uttalelse om skolens verdigrunnlag i forslaget til ny normalplan. Jeg prøver å presisere hva «kristen tro og moral» innebærer som verdigrunnlag, og konfronterer dette med Normalplanutvalgets presisering av leddet «ei kristen og moralsk oppseding» i formålsparagrafen.

Et verdigrunnlag er en trosposisjon

Den som vil orientere seg i tilværelsen må ha et orienteringspunkt. Et verdigrunnlag er et slikt orienteringspunkt. Ut fra dette har vi oversikt over en begrenset horisont av virkeligheten. Fordi vi har oversikt, kan vi tenke og handle planmessig. Vi kan vurdere det vi gjør ut fra verdigrunnlaget. Et verdigrunnlag er nødvendig forutsetning for målsetting som igjen er nødvendig forutsetning for planmessig handling.

Orienteringspunktet får fundamental karakter. Det er ikke mulig å stille seg utenfor alle orienteringspunkt og vurdere dem opp mot hverandre. En må selv ha et orienteringspunkt for å kunne orientere seg og foreta vurderinger. Det fins ingen nøytral posisjon. Den totale skeptisisme kan ikke være skeptisk overfor skeptisismen. Den totale antiabsoluttisme er selv en form for absoluttisme.

Dersom vi sier: der er ingen absolutt sannhet; da er heller ikke *det* absolutt sannhet. Utsagnet opphever seg selv. Dersom vi sier: alle livssyn har grepet litt av sannheten; da har vi selv et livssyn som bare har grepet litt av sannheten, og vi kan følgelig ikke være sikker på at utsagnet rammer andre livssyn.

Det kan være fruktbart å skille mellom fundamentalsannhet og delsannheter. Delsannheter har immanent karakter. Det er slike ting som vi kan bli enige om ut fra forskjellige utgangspunkt. Vitenskapelige sannheter blir ofte definert som delsannheter, dvs. det som det er intersubjektiv enighet om. Noen påstår: Det er bare vitenskapelige sannheter som er egentlig sanne. En kan da spørre: Er denne påstanden en vitenskapelig sannhet? Hvis påstanden gir seg ut for å være en vitenskapelig sannhet, da må den i følge definisjonen være en delsannhet. Men delsannheter kan ikke si noe om hva som er egentlig sant helt generelt. Påstanden blir selvrefererende inkonsistent. Hvis derimot påstanden gjelder alt annet enn påstanden selv, da gir påstanden seg ut for å være en fundamentalsannhet. En fundamentalsannhet har transcendent karakter, dvs. den står over alle andre sannheter (delsannheter av immanent karakter). En fundamentalsannhet er gjenstand for tro. Bevis er umulig fordi intersubjektiv enighet er umulig.

Vi kan bare tro på én fundamentalsannhet om gangen, vi kan bare ha én trosposisjon, ett orienteringspunkt, ett verdigrunnlag til enhver tid. Trosposisjonen kan selvsagt forandres. Tro er en forutsetning for tvil og omvendt. Vekselvirkningen mellom tro og tvil er etter min

mening et meget vesentlig ledd i hele vår livsførsel. For å få oversikt over tilværelsen, må vi klargjøre vår trosposisjon. Vi må la det som møter oss bli konfrontert med vår trosposisjon. Vi må ikke slå oss til ro, men stille spørsmålstegn og kjempe oss igjennom tvilen til en revidert trosposisjon.

Ideal for barneoppdragelsen: Eksplisitt formidling av en trosposisjon

Barn må oppdras. Voksensamfunnet kan ikke la være å formidle til barnet en oppfatning om hva som er fundamentalsannhet og hva som er delsannheter. Et barn er født inn i en bestemt sosial sammenheng. Dets utgangspunkt er gitt. Det kan ikke la være å motta sin omverdens normer og verdier. Barnet må overta en trosposisjon som det ikke selv kan bestemme over. Dette gjelder generelt. Barnet er avhengig av andre for i det hele tatt å kunne vokse opp. Også gjennom en «helt fri» oppdragelse blir det formidlet en trosposisjon til barnet.

Den trosposisjon som barnet møter, kan være mer eller mindre eksplisitt uttrykt. Det er gode grunner for å anta at det er fordel at trosposisjonen blir formidlet så eksplisitt som mulig. Men er ikke dette indoktrinering av bestemte verdier? Med indoktrinering mener jeg en uheldig form for påvirkning som avskjærer muligheten for den som blir påvirket til å komme med motforestillinger. En forutsetning for å *unngå* indoktrinering er at den påvirkning som gis, blir gjort eksplisitt, dvs. at en gir til kjenne hvilken trosposisjon som ligger til grunn for de normer og forventninger en stiller til barnet. En fruktbar vekselvirkning mellom tro og tvil er avhengig av at en vet hva en tror på og tviler på.

Etter hvert som barnet blir større, vil det kunne få et reflektert forhold til sin trosposisjon og kunne overskride det som var gitt i utgangspunktet. En unngår ikke indoktrinering ved å presentere en rekke eksplisitte trosposisjoner for barnet uten å anbefale noen av dem. Dette resulterer bare i at barnet overtar den implisitte trosposisjon at alle (andre) trosposisjoner har relativ verdi. Fordi denne verdirelativistiske trosposisjon er implisitt, blir den noe selvsagt og udiskutabelt som barnet vanskelig kan få et reflektert forhold til.

Eksplisitt formidling av en trosposisjon er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for å unngå indoktrinering. Det må også kreves at oppdrageren til enhver tid er åpen for gjensidig påvirkning, og at han aksepterer motforestillinger som noe verdifullt.

Eksplisitt formidling av kristen tro og moral

Forslaget til ny normalplan er formelt sett ulik tidligere normalplaner ved at det som en innledning er laget en utdyping og presisering av de enkelte ledd i formålsparagrafen. Dette er et tiltak som må hilses med glede. Det er rimelig å betrakte skolens formål og presiseringene av disse uavhengig av selve normalplanen. Dersom det er uoverensstemmelser mellom formål og normalplan, mellom overordnede mål og delmål (midler), da er det de overordnede mål, formålene som må få det avgjørende ord.

Hva er det så som er kjernen i formålsparagrafen, skolens verdigrunnlag? I forbindelse med en avgrensning av toleransebegrepet, uttaler Normalplanutvalget av 1967 følgende:

I loven om grunnskolen og dens premisser må skolen finne de verdier den må bygge på. Der må den søke veiledning når den skal avgjøre hvordan den bør stille seg til aktuelle verdiproblemer. Antakelig vil den stadig ha grunn til å feste seg ved den flere ganger gjentatte påstand under lovarbeidet, at skolen må bygge på de grunnleggende tradisjoner i vår kultur: kristen tro og moral, de demokratiske ideene og vitenskapelig tenkemåte og metode. (*Forslag til ny normalplan*, Oslo: Aschehoug, 1970, s. 19).

En må kunne vente at verdigrunnlaget skal danne en kjerne, et orienteringspunkt som har konsekvenser for all virksomhet i skolen. Det er verken mulig eller ønskelig å entydiggjøre disse konsekvensene, men det kan være på sin plass å foreta en negativ avgrensning. Altså presisere hvilke konsekvenser som *ikke* kan trekkes.

De tre elementene i skolens verdigrunnlag, kristen tro og moral, de demokratiske ideene, og vitenskapelig tenkemåte og metode må presenteres for elevene som et enhetlig verdigrunnlag. Bare ett av elementene kan være fundamentalt ellers vil ingen av dem fungere som fundamentalsannhet. Hvis alle elementene stilles på like fot, da presenterer vi implisitt verdirelativisme som fundamentalsannhet.

Hvis kristen tro og moral skal være ett av verdielementene, så må *den* være det fundamentale element. Denne kategoriske påstand er begrunnet ut fra kristendommens egenart. Kristen tro og moral er ikke lenger «kristen» dersom innholdet i den presenteres som delsannheter. Kristendommen gir seg selv til kjenne som en fundamentalsannhet, og den blir misforstått dersom den skal fungere som noe annet. Utgangspunktet for den kristne tro er at Gud måtte bli menneske fordi menneskene ikke på egen hånd kan oppfylle sin bestemmelse. Alle menneskelige sannheter er delsannheter. Bare Gud er Sannheten, og i møte med personen Jesus Kristus får menneskene et glimt av Sannheten som i et speil. Kjennetegnet ved det kristne menneskebilde er at mennesket aldri forstås ut fra seg selv, men bare i forhold til Gud. Spørsmålet – hva bør jeg gjøre – kan ikke isoleres fra spørsmålet – hva er Guds vilje. På dette punkt ser vi tydelig skillet mellom humanetikk og kristen etikk. De moralske idealer kan en nok være enige om, men begrunnelsen og perspektivet er fundamentalt forskjellig.

Jeg mener ikke at kristen tro og moral er et entydig begrep, men skal en lære noe om kristen tro og moral, da er det et minimumskrav at en har for øye utgangspunktet: Guds åpenbaring gjennom Kristus. Åpenbaringen gir kristendommen en eksplisitt transcendent karakter. Åpenbaringen er tid- og stedfestet i historien. Den er et absolutt, et gitt utgangspunkt som ikke er relativt til menneskers tanker. En kan selvsagt nærme seg utgangspunktet fra ulike (relative) synsvinkler, men utgangspunktet må stå fast dersom det er kristen tro og moral en vil ha som verdigrunnlag. Her går det et fundamentalt skille mellom en kristen og en verdirelativistisk trosposisjon.

Det er både mulig og legitimt å gi elevene kunnskap om kristendommen, men dersom kristen tro og moral presenteres som «bare bokkunnskap», da har man satt et skille mellom kunnskap og praksis som er helt fremmed i kristendommen. Et skille mellom kunnskap og praksis gjør kristen tro og moral enten til en meningsløs abstraksjon eller til en perspektivløs samling av bud og forbud. Dersom kristen tro og moral skal være den trosposisjon som vi formidler i grunnskolen, da må presiseringene av formålet avgrenses slik at det *ikke* er mulig å la være å markere de kristne høytider eller å la være å la elevene få erfare kristentroen slik den fungerer i en gudstjenstlig sammenheng. Læreplanen og den undervisning som blir gitt i alle fag må dessuten *ikke* kunne ta sikte på å overbevise elevene om et ikke-kristent helhetssyn på tilværelsen. Kort sagt: Alle andre sannheter må presenteres som delsannheter av immanent karakter.

Normalplanutvalgets presisering av «ei kristen og moralsk oppseding»

Normalplanutvalget (NP) fremholder at dette leddet i formålsparagrafen «gjelder både skolens undervisning og oppdragelse» (s. 7). En mulig tolkning av det første avsnittet er at «kristen ... oppseding» bare gjelder undervisning i kristendomskunnskap, mens «moralsk oppseding» gjelder skolen som helhet.

En annen mulig tolkning er at *både* kristen tro og moral skal gjelde for skolen som helhet. Avsnittet er imidlertid såpass uklart formulert at ingen av tolkningene kan karakteriseres som urimelige.

I 5. avsnitt presenteres de grunnverdier som skolen skal bygge på: «sannhet, rettferdighet, redelighet, troskap og nestekjærighet» (s. 8). Dette er kristne grunnverdier, men isolert fra kristen tro kan de like godt tolkes som humanetiske idealer. NP sier intet her som kan tyde på at kristen tro skal være grunnverdi for skolen som helhet. Det er derfor rimelig å tolke de moralske idealene uavhengig av kristendommen. Eksempel: Arne Næss' artikkel i VG, 5/11-70. Her heter det at man må ha lov å «oppfatte navnet kristen grunnverdi på sannhet og nestekjærighet derhen at *også* i kristendommen finner man disse idealer forkynt og praktisert.»

I 3. og 4. avsnitt presiseres det hvordan den moralske oppdragelse bør få konsekvenser både for skolens undervisning i snever forstand (lærestoffet) og for skolens sosiale liv som helhet: «Skolen må strebe etter å legge forholdene slik til rette at enhver som tilhører skolesamfunnet, får det ansvar og møter de utfordringer som er egnet til å fremme en moralsk vekst.»

Det siste avsnittet åpner med å si at grunnskolen er like meget forpliktet til å styrke elevenes religiøse som moralske utvikling.

Når uttrykket «like meget» er brukt, kunne en vente at det også her ble trukket konsekvenser til skolens sosiale liv, f. eks. markering av de kristne høytider og erfaring av kristentroen i funksjon i en kultursammenheng. Kan en fremme en religiøs utvikling uten at dette er med? Det ser ut som om NP mener det. Avsnittet har som overskrift: «En kristendomsundervisning for flest mulig». Det gjelder altså bare faget kristendoms-kunnskap.

Hva så med innholdet i dette faget? NP siterer en uttalelse fra Stortinget om at kristendomsundervisningen «bør legges opp slik at barn fra flest mulige heimer kan delta når foreldrene ønsker det». At skolen må møte elevene der de står, er en metodisk regel som er helt selvsagt. Annerledes blir det dersom foreldrene og barna skal bestemme hvilke emner og problemstillinger som skal behandles og eventuelt *ikke* behandles i kristendomsstimene. Det er ikke helt klart om NP mener dette, men det er rimelig å tolke en del av utsagnene i denne retning. Det heter f. eks. at skolen til enhver tid må «være villig til å ta opp de spørsmål som ut fra deres (barnas og foreldrenes) forutsetninger er av størst interesse.»

En leter forgjeves etter utsagn som eksplisitt forplikter kristendomsundervisningen på kristendommens eget utgangspunkt. Det ligger nær å trekke den slutning at innholdet i kristendomsstimene er relativisert. Dersom noen forlanger det, kan det legges til og trekkes fra etter ønske. Er man da garantert en saklig presentasjon av kristendommen?

Konklusjon

I spørsmålet om grunnskolens verdigrunnlag er det to klart forskjellige syn som gjør seg gjeldende. Noen ønsker en skole som bygger på kristen tro og moral, andre ønsker en skole som bygger på moralske normer som alle er enige om. Det ser ut til at det er den sistnevnte gruppes syn som har seiret i NP. Slik som utkastet til en presisering av formålsparagrafen er formulert, er ikke «kristen tro» grunnlag for skolen som helhet, og det er rimelig å tolke skolens verdigrunnlag som humanetiske verdier. Hvis denne konklusjon skyldes en feiltolkning av NP's intensjoner, da går jeg ut fra NP's presiseringer av leddet «ei kristen og moralsk oppseding» vil bli formulert ganske annerledes i den endelige normalplanen. Hvis konklusjonen gir en korrekt tolkning av NP's intensjoner, da er det bare tilslørende fra NP's side å sitere den påstanden som ble gjentatt flere ganger i Stortinget om at skolen skal bygge på kristen tro og moral.

Ut fra idealet redelighet, bør en i så tilfelle også sløyfe leddet «ei kristen og moralsk oppseding» i formålsparagrafen. Det som sies i NP's utkast om en styrking av elevenes moralske og religiøse utvikling, kan uten vansker redigeres inn i presiseringen av leddet «utvikla deira evner, åndeleg og kroppsleg, og gje dei god allmennkunnskap».

Det *er* vanskelig å finne fram til et felles verdigrunnlag for den norske grunnskolen. Det ser ut til at NP vil løse problemene ved å løsrive moral fra kristen tro og bestemme innholdet i kristendomstimen ut fra det lærer, foreldre og elever måtte kunne enes om som et minste felles multiplum for alle i klassen.

Følgen av dette er at kristen tro og moral blir presentert for elevene som del sannheter av immanent karakter. Dette er en løsning som er uforenlig med kristendommens egenart. Hvis denne løsningen fastholdes, da er det etter min mening to veier å gå for kristne foreldre:

1. Det må kreves større lokal selvbestemmelsesrett, slik at f. eks. den enkelte kommune kan bestemme hva som skal være det fundamentale element i skolens verdigrunnlag.
2. Det må bygges private skoler.

Skolene i landet vil fortsatt kunne beholde felles verdielementer: de moralske idealene, sannhet, rettferdighet, redelighet, troskap og nestekjærlighet; de demokratiske ideene og vitenskapelig tenkemåte og metode. Men begrunnelsen av disse verdiene vil bli forskjellig ut fra kristen trosposisjon og ulike ikke-kristne trosposisjoner.

For barnas skyld er det å håpe at også ikke-kristne trosposisjoner gir seg eksplisitt til kjenne. Barna bør få vite hvilken trosposisjon som formidles; om det er skeptisisme, verdirelativisme, positivisme osv. Dersom en trosposisjon er implisitt, vil det nemlig være vanskelig for elevene å komme med motforestillinger.

I et samfunn som har en relativt høy grad av menings- og ytringsfrihet, er det ikke forbundet med rettsforfølgelse dersom noen opponerer. Faren for indoktrinering er her størst når en trosposisjon ikke vil legitimere seg som trosposisjon. Muligheten for alternative trosposisjoner blir da underslått, og eventuelle utbrytere vil lett bli forfulgt med latter eller mistanke om sjelelig sykdom.